

Mishpatim 2022**1. שמות פרק כב**

(כ) וגר לא-תונה ולא תלחצנו קי-גרים הייתם בארץ מצרים:

(כא) כל-אלמנה ויתום לא תענון:

(כב) אם-ענה תענה אתו כי אם-צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו:

(כג) וחרה אפי והרגתי אתכם בתרב והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתמים:

2. רש"י שמות פרק כב

(כא) כל אלמנה ויתום לא תענון - הוא הדין לכל אדם, אלא שדבר הכתוב בהווה, לפי שהם תשושי כח ודבר מצוי לענותם:

(כב) אם ענה תענה אתו - הרי זה מקרא קצר, גזם ולא פירש עונשו, כמו (בראשית ד טו) לכן כל הורג קין גזם ולא פירש עונשו אף כאן אם ענה תענה אותו, לשון גזום, כלומר סופך ליטול את שלך, למה, כי צעק יצעק אלי וגו':

(כג) והיו נשיכם אלמנות - ממשמע שנאמר והרגתי אתכם, איני יודע שנשיכם אלמנות ובניכם יתומים, אלא הרי זו קללה אחרת, שיהיו הנשים צרות כאלמנות חיות, שלא יריו עדים למיתת בעליהן ותהיינה אסורות להנשא והבנים יהיו יתומים, שלא יניחום בית דין לירד לנכסי אביהם לפי שאין יודעים אם מתו אם נשבו.

3. אבן עזרא שמות פרק כב פסוק כב

(כב) אם ענה והנה העונש, אם אחד יענה ואין עוזר, העונש על כולם, על כן בא אחריו, וחרה אפי והרגתי אתכם - כולכם. ואמר כי אם צעק יצעק אלי על היתום, וכן דין האלמנה, רק היתום יתכן שיהיה קטן ולא ידע לדבר כמו האלמנה:

4. רמב"ן שמות פרק כב פסוק כב

(כב) אם ענה תענה אותו - הרי זה מקרא קצר, גיזם ולא פירש עונשו, כמו לכן כל הורג קין (בראשית ד טו), ולא פירש העונש. אף כאן, אם ענה תענה אותו, לשון גיזום, סופך ליטול את שלך, למה, כי יצעק אלי אשמענו ואנקמנו. לשון רש"י. ואינו נכון, וגם העד שהביא לא העיד כן, אבל יתכן שיהיה "כי" במקום הזה כמו "אם", שהוא אחד משמושין שלו, יאמר, אם יצעק אלי שמוע אשמע צעקתו, והכפל לנחוח הענין וחזוקו, כדרך המבלי אין קברים (לעיל יד יא), הרק אך במשה (במדבר יב ב):

והנכון בעיני כי יאמר אם ענה תענה אותו רק צעוק יצעק אלי בלבד מיד אשמע צעקתו, איננו צריך לדבר אחר כלל, כי אני אושיענו ואנקום אותו ממך. והטעם, כי אתה לוחץ אותו מפני שאין לו מושיע מידך, והנה הוא נעזר יותר מכל אדם, כי שאר האנשים יטרחו אחרי מושיעים שיושיעום ואררי עוזרים לנקום נקמתם, ואולי לא יועילו והצל לא יצילו, וזה בצעקתו בלבד נושע בה' וינקם ממך, כי נוקם ה' ובעל חמה (נחום א ב):

ויבא כענין הזה בכתובים רבים, כגון מה שאמר (משלי כב כב - כג) אל תגזל דל כי דל הוא ואל תדכא עני בשער כי ה' יריב ריבם, יאמר אל תגזול דל בעבור שהוא דל ואין לו עוזרים ואל תדכא העני אשר בשעריך כי ה' יריב בעבורם, וכן אמר (שם כג י - יא) ובשדה יתומים אל תבוא כי גואלם חזק ה' צבאות שמו, שיש להם גואל חזק וקרוב יותר מכל אדם. אף כאן אמר כי בצעקתו בלבד יושע. וכמוהו כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה ונתן זרע לזרע ולחם לאוכל כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי (ישעיה נה יא), בשניהם יאמר שלא יעשו דבר אחר, כי אם שירוה את הארץ מיד, וכן כי אם שיעשה מה שחפצתי, והנה הוא כטעם אלא, וכן כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך (במדבר י ל):

5. כלי יקר שמות פרק כב פסוק כב

(כב) אם ענה תענה אותו. אותם מבעי ליה ומהו הכפל ענה תענה, צעוק יצעק, שמוע אשמע. ובדרך הפשט נוכל לומר שלפעמים אדם מענה את היתום לבד ואמו אלמנה עינה רואות וכלות ואין לאל להציל את בנה ועל ידי עינוי אחד מהם שניהם מעונין ושניהם צועקים והקב"ה שומע לשניהם ומענישו בכפל שיהיו בניו יתומים ואשתו אלמנה. ועל צד הרמז נוכל לומר מאחר שהקב"ה אבי יתומים אם כן ודאי בכל צרתם לוי צר כביכול לכך אמר אם ענה אז תענה גם אותו שהוא אבי יתומים והנה שניהם צועקים מדת הדין מקטרגת עליו למעלה והיתום צועק למטה והקב"ה הרחמן מקבל צעקת שניהם:

6. ספורנו שמות פרק כב פסוק כא

(כא) לא תענון. אם ענה תענה אותו. אם כשתענה את היתום תהיה כונתך לענותו בלבד, אבל אם תענהו ליסרו ולהיטיב לו אין זה אלא גמילות חסדים:

7. מכילתא דרבי ישמעאל משפטים - מסכתא דנזיקין פרשה יח

כל אלמנה ויתום לא תענון. אין לי אלא אלמנה ויתום, שאר כל אדם מנין, תלמוד לומר לא תענון, דברי רבי ישמעאל, רבי עקיבא אומר אלמנה ויתום שדרכן לענות, בהן דבר הכתוב. אם ענה תענה. אחד עינוי מרובה ואחד עינוי מועט. דבר אחר אם ענה תענה, מגיד שאינו חייב עד שיענה וישנה. - כבר היה רבי ישמעאל ורבי שמעון יוצאין ליהרג, אמר לו רב שמעון לרבי ישמעאל, רבי, לבי יוצא שאיני יודע על מה אני נהרג, אמר לו רבי ישמעאל לרבי שמעון, מימיך לא בא אדם אצלך לדין או לשאלה ועכבות עד שתהא גומע כוסך או עד שתהא נועל סנדלך או עד שתהא עוטף טליתך אמרה תורה אם ענה תענה, אחד עינוי מרובה ואחד עינוי מועט, ובדבר הזה אמר לו, נחמתני רבי

8. מלבי"ם שמות פרק כב פסוק כא

(כא) קעט כל אלמנה ויתום לא תענון. ר' ישמעאל ס"ל שאלמנה ויתום בא לדוגמא, ר"ל כל החלשים והנדכאים כמו אלמנה ויתום, ור' עקיבא ס"ל שאלמנה ויתום דוקא, ורש"י ז"ל בפירושו תפס כשטת ר"י, והרמב"ם (בפ"ו מה' דעות) פסק כר"ע, ומבואר שר' ישמעאל כשטת' שס"ל שלפעמים תפס הכתוב דבר אחד לדוגמא כמ"ש במכילתא משפטים בג' מקומות הלכה עוקבת מקרא. במרצע בתער בספר, ר"ל שבא הכתוב לדוגמא, וה"ה פה תפס דוגמא אלמנה ויתום שהם החלשים ע"פ הרוב, ויתר התנאים ור"ע מכללם לא פירשו כן וחפשו בכל אלה המקומות לדרוש בכלל ופרט או רבוי ומועט, וס"ל דהכתוב דוקא, וה"ה בכאן אמר שהכתוב לא דבר רק באלמנה ויתום, ומ"ש באלמנה ויתום שדרכן לענות ור"ל אף אלמנתו של מלך כמ"ש הרמב"ם, אחרי שרובן דרכן לענות, ועז"א כל אלמנה, וס"ל דלא דרשינן טעמא דקרא, ור' ישמעאל יסבור כר"ש גבי חובל בגד אלמנה דדרשינן טעמא דקרא ואין חלוק בין אלמנה ויתום ובין כל אדם שהוא נדכה ונענה כמוהם, ולדידי' ר"ל שלא בא הצווי על אלמנתו של מלך, ומה שאמר לר"י שאר כ"א מנין ת"ל לא תענון, י"ל שדייק ממה שבא בלשון רבים, והיל"ל לא תענה, שכל הפרשה דבר בלשון יחיד, שהלשון מורה שמזהיר את הב"ד והצבור שישגיחו ע"ז שהם אביהם של יתום ודין אלמנות וצריכים להשגיח ע"ז ומצד זה תפס אלמנה ויתום, כי בשאר כל אדם אין האזהרה על הב"ד רק על כל יחיד שלא יענה את חברו:

ומ"ש אם ענה תענה אחד ענוי מרובה ואחד ענוי מועט, התבאר אצלנו שכפל המקור על הפעל מציין שבכל אופן שיעשה הפעל, ודעת הת"ק שמציין שבכל אופן שיענה אף ענוי מועט, ודעת רבי שמציין שיענה וישנה, וכבר הבאתי דוגמא לזה בפרשת בא על פסוק ובשל מבושל, וכפי הנראה לר"י שסובר שהוא שם הדוגמא, והוא כולל כל אדם כן כולל כל ענוי, ולדידיה מלת כל ר"ל כל מיני החלשים הדומים כיתום ואלמנה לא תענון אף ענוי כל שהוא, ולר"ע [שכן יסבור גם רבין] שרק ביתום ואלמנה ידבר ס"ל שדבר בדוקא שיענה וישנה, ותראה מהמעשה שהביא, שר' ישמעאל אמר לר' שמעון מימיך בא אצלך אדם לדין וכו', והא דעת ר' ישמעאל [בפרט להאומרים שבעל פלוגתא דפה הוא ר' ישמעאל הנהרג], שהצווי הוא בכל אדם ובכל ענוי אף ענוי מועט, וז"ש אמרה תורה אם ענה תענה אחד ענוי מרובה ואחד ענוי מועט, ור"ע לשטתו שאינו מדבר רק ביתום ואלמנה ורק כשיענה וישנה לא קבל סברא זו ואמר לתלמידיו התקינו עצמכם לפורענות, ואמר שסלק את הצדיקים האלה שלא יראו בצרות העתידות לבא:

9. רש"ר הירש שמות פרק כב

(כא) אלמנה - משורש "אלם", אילם; ויתום - משורש "יתם", קרוב ל"גדם", קטוע יד בלשון חכמים, ו"קטם", לקצוץ ראשי בדי עץ. במות בעלה, אבד לה לאלמנה פתחון - פה ושוב אין לה מי שידבר בעדה; במות אביו, נשאר היתום באזלת - יד ושוב אין לו משענת ומדריך. "ענה": לגרום לאדם שירגיש את "עוניו", דהיינו את מצב התלות שהוא מצוי בו, לנצל לרעה את חולשתו ואת חוסר ישעו. ונאמר כאן: כל - אלמנה וגו', שכן לא רק אלמנות עניות ויתומים עניים - אף עשירים חשופים למעשי עיני והתעללות:

לא תענון. ברוב המדינות מפלים את הזרים לרעה ומקפחים את זכויותיהם - על - פי חוק, ולכן הוזכרה המדינה היהודית מפני מנהג זה בפסוק הקודם (לשון יחיד); לעומת זאת, קשה יהיה למצוא מערכת חוקים המתירה קיפוח אלמנות ויתומים. אולם ביחסי חברה, ובהליכות אדם עם חברו, נתונים אנשים אלה, המשוללים נציגות, משענת והדרכה - לקיפוח ולהשפלה. משום כך פונה התורה אל החברה תחילה ואומרת: "לא תענון" - אל תנצלו את חולשתם לרעה, אל תגרמו להם שירגישו את סבל נחיתותם!

(כב - כג) אם ענה תענה אתו! "אתו" מתייחס בראש וראשונה אל היתום, אבל משמעות הדברים כוללת בה במידה גם את האלמנה. אוי לכם, שרי המדינה, אם המדינה אף היא תתעלל בהם ותגרום להם שיחושו את הכאב שבאובדן נציגותם ומשענתם! אוי לה למדינה, שבה סובלים אלמנות ויתומים ביחסי החברה, ואפילו נציגיו הרשמיים של הציבור אינם עומדים לימינם לצדקם ולסעדם. ועל כך מקונן הנביא: "יתום לא ישפטו וריב אלמנה לא - יבוא אליהם" (ישעיה א, כג). אוי ואבוי, אם לא נשאר להם אלא לצעוק אלי; חייכם, שאני שמע אשמע צעקתם, ואביא פורענות על המדינה ועל החברה, המביאה את החלשים שבה לידי כך, שלא נשאר להם אלא לפנות אל ה'.

כיצד הבינו אזהרה זו בעלי המצפון בישראל ודייני ישראל - זאת אנו מוצאים בשיחתם של רבי שמעון ורבי ישמעאל, שעה שיצאו ליהרג על קידוש השם: "אמר לו רבי שמעון לרבי ישמעאל, רבי, לבי יוצא שאיני יודע על מה אני נהרג. אמר לו רבי ישמעאל לרבי שמעון, מימך בא אדם אצלך לדין או לשאלה ועכבתו עד שתהא שותה כוסך ונועל סנדלך או עוטף טליתך? אמרה תורה, אם ענה תענר, אחד ענוי מרובה ואחד ענוי מועט! אמר לו, גיחמתני רבי" (מכילתא)

וביט ואומר: "ותרה אפי והרגתי אתכם בחרב, והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתומים". מדוע יש להעניש את הכלל על חטאו של היחיד?

הנשוא "אין שליח לדבר עבירה", והשליח לא יוכל להשתחרר מאחריותו, אבל אין שהשולח הוא שותף לעבירה. התורה ציותה לכלל "לא תענוף", כלומר, אל תחשוש מצב שמישהו יוכל לענות אלמנה ויתום, מבלי שהציבור יתערב ויעמוד בעינו ולהגן עליהם. אם אכן אתם תתנהגו כך או אולי אף תשמתו שמלאכתכם עשויה ע"י אחרים ואתם תציגו את עצמכם כ"צדיקים", ש"לא ידעו שפכו את הדם הזה", כי רק פלוני או אלמוני ציער אותם, אומרת התורה, שהעונש יהיה קולקטיבי ויחול ויקא כלפי זה שביצע את העבירה.

האנשי סדום ועמורה ויתר ערי הכיכר נענשו, כי לא נמצאו שם עשרה צדיקים. והאם כולם ביצעו בפועל כל הרשעות? מהיכן הגיעו כל כך הרבה אורחים, כדי שכל אחד מתמשת הערים האלה יספיק לבצע מעשה שחיתות? מעטים שם ביצעו הרשעות, אבל החטא הגדול של הערים האלה היה, שהם נתנו לרשעות גושפנקה וקיוונו. הם הפכו את הרשעות לנורמה. מי שהסכים לזה ולא התנגד, ודאי שאינו יחיד להיחשב כצדיק. גם אם אישית לא ביצע בפועל כל חטא, הוא היה שותף לרשעות.

ויחול כסף תלוה את עמי, את העני עמך" (כ"ב, כד).

הניסוח המשפט אפשר להבין, שאין כלל חובה להלוות לנוקד להלוואה, מכיון ש"אם" אינו צו, אלא מצביע על רצון ורשות. אולם ההלכה היא אחרת. כבר בבית מדרשו של רבי ישמעאל נאמר: אמנם בכל מקום בתורה שנאמר "אם", הרי זה רשות ולא חובה, אולם ישנם שלושה מקרים יוצאים מנוהל זה: אחד מהם: "אם ילך תלוה - חובה, או אינו אלא רשות? כשהוא אומר והעבט תעביטנו, הווי אומר חובה ולא רשות" (מכילתא). כי אילו זה היה רק רשות מדוע החובה לקחת משכון? כך גם פוסק הרמב"ם (הלכ' מלוה, פ"א; וכן בספר החינוך" מצוה ס"ו). מדוע, איננו, נעזרה התורה בביטוי "אם"? גם יתר נוסח הפסוק הוא קשה. האם כסף (מלוים לעם) האין מלוים ללווה איש?

והנותר בהתורה ביקשה כאן ללמד דבר נוסף ולשם כך הותאם הניסוח. ההלכה היא, שאם אדם מלוה כסף שלא בעדים (או שלא בשטר, אז גם על כל שטר חתמו עוים), לא זו בלבד שלא קיים מצוה, אלא אף עבר על "לפני עור לא תתן מכשול", כי הווא מכניס ללבו של הלווה האפשרות לכפור (בבא מציעא ע"ה, ב). לא כן המצב יקשר למתן צדקה, אותה יש לתת בסתר, שאיש לא יראה ולא ידע, כדי שלא לבייש את המקבל (ראה כתובות ס"ז, ב). זה מה שנאמר כאן "אם כסף תלוה (תעשה זאת ויק) את עמי (בנוכחות אנשים), את העני - עמך" בלבד, שאיש לא יראה ולא ידע (וא"ה "פנינים יקרים" לר' שמעון בצלאל ניימן; "תוספת ברכה").

⁶ בספרי "יהודי וארצו" הסברתי את משמעות הפסוק לפי ניסוחו, שאכן בהלוואה למוסדות לאומיים מדובר כאן. ועל זה נאמר "אם", כי אין זו חובה תמידית, אלא כשיש מטרה לאומית ויש סיכוי, שחלואה זו יחד עם אחרות אכן יתרמו לטובת הכלל. כשם שאסרו לבזבז יותר מחומש, בתקופת, שחשבו שיצליחו לבנות מחדש את בית המקדש. לתכמים באושה היה החשש שאנשים יתרוששו ובית המקדש לא יבנה בשל סיבה כלשהי, כפי שזה אכן קרה אז. לכן אסרו אז לתרום יותר מחומש מהרכוש. את הנושא הסברתי ב"פיענות אנדונת".

(כרך א, עמ' ל"א) לדברי המהרש"א בחידושי אגדות לוימא כ"ב, שכאילו הוונן שה או שור ומכרו או טבחו, חייב לשלם פי 4 או 5 מחוץ לקרן, כלומר, פי 5 או מערכו המוערך. גם גדולים עלולים לטעות.

"מכשפה לא תחיה" (כ"ב, יז). "ת"ר: אחד האיש ואחד האשה, א"כ מה וויי מכשפה? מפני שרוב נשים מצויות בכשפים" (סנהדרין ס"ז, א; מכילתא דנזיקין י"ו) אין ספק שבעל המאמר אמר מה שאמר לאור המציאות במקום מגוריו.⁵ אין ספק שהיו מכשפות (איזבל - מלכים ב, ט, כב); אשת בעלת אוב בעין-דור (שמואל א כ"ח, ז), אבל גם מכשפים לא חסרו ואולי אף היו יותר מאשר נשים. פרעה נעוץ במכשפים. נבוכדנצר נעזר אף הוא במכשפים ולא במכשפות (דניאל ב, ב). גם יהויה רבים פנו למכשפים (מלאכי ג, ה). גם בימי התלמוד היו הרבה מכשפים (ראה ברע"ו נ"ג, א; עירובין ס"ד, ב ועוד). ר' יונה אבן ג'אנח כבר העיר, ש"מכשפה" אינה אשון מכשף, כי אם שם קיבוצי (ראה ר' ח. העליר: פשיטה - ספר שמות, ברלין תרפ"ט עמ' ק). כשם כהציפור "חסידה" אינה נקבת הציפור "חסיד" ודאי לא של "חסיד" הנוסע לאדמו"ר. כיוצא בזה יונה, ארנבת ועוד. היחיד של בעל חיים נקרא "חיה" גם כשמדובר בזכר, למרות שהסיומת -ה משמשת כציון צורת הנקבה.

"כל יתום ואלמנה לא תענוף. אם ענה תענה אותו, כי אם צעק יצעק אלי, שמע אשמע צעקתו. וחרו אפי והרגתי אתכם בחרב, והיו..." (כ"ב, כא-כג).

ואם הנפגע לא יצעק, האם הקב"ה יתעלם מן העינוי? אמר הגר"א, שלפעמים נוצו מצב, שלמענו יש כוונה טובה, כדי שהמעונה יצעק וכך הוא ייענה מן השמים ויושע הנביא מספר (שמואל א, א) על אלקנה שהיו לו שתי נשים, פנינה וחנה. לראשונה היו ילדים ולשניה לא. פנינה ציערה את חנה ולבסוף נענתה חנה בתפילותיה וילדה און שמואל, שהיה לנביא ג'שוראל. באגדות מסופר שכל ילדי פנינה מתו ונשארו גלמודה. כמו כן מסופר, שפנינה לא רצתה להזיק ולצער את חנה, אלא סברה, שאם תצער את חנה, ירחמו עליה מן השמים והיא תוכל ללדת. אולם, רואים אנו, שלמרות כוונתה לשם שמים, היא נענשה על שציערה את חנה. זה מה שאונו הפסוק. "אם תענה אותו" רק בשל כך, כדי שהוא יצעק אלי, דע לך כי "אשנע צעקתו". אין לך כל זכות לענותו גם אם כוונתך טובה.

יש מקום לדיוק בפסוק, מדוע לא נאמר ישירות, "אם ענה תענה וחרה אפי, אלא יש כאן תנאי "כי אם צעק יצעק אלי". מסגנון זה אפשר אולי להבין, שבמצב כזה, שהכוונה טובה לעזור לה ולא לפגוע, רק אם היא צועקת על שמצערים אותה, אז "ותרה אפי". אך אם היא סולחת, אין "המענה" נענש, כי בכל זאת כוונתו היתה טובה.

אולם סגנון הפסוק מצביע גם על משהו עמוק יותר. הפסוק הראשון אומר "לא תענוף" בלשון רבים" ומיד אומר "אם ענה תענה" בלשון יחיד, אך את העונש מטיל

⁵ רבא אמר: "ירוב גנבי ישראל ינחוו" (עבודה זרה ע"א). האם הוא התכוון שרוב גנבי העולם הם בני ישראל והחס של היהודים לגבי אוכלוסיית העולם הוא בערך כ-2 פרומיל. פחות מרבע אחוז. גם אם כל היהודים היו גנבים לא יכולים להיות הרוב אפילו של עם בינוני בלבד ולא רק של העולם כולו. רבא דן על בעיה שאירעה בפומבדיתא, שהיתה מאוכלסת ביהודים בעיקר ובעיר זו, מובן היה שרוב הגנבים היו שם יהודים. עיר זו "הצטיינה" בגנביה, עד כי אמרו: "פומבדיתא לוויך אשני אושפיזיך", אם ברצונך לשמור על רכושך (חולין קכ"ז, א). כיוצא בזה בנוגע למכשפות. באותו מקום עסקו במקרה ב"מקצועי" זה בעיקר נשים.

an. 22 If you oppress hum...
ly wrath will be kindled
idows and your children
erson [who is] with you.

ne woman?
aiting for Rabbi Shimon
milar question, the attend
. Because of my poverty
and brushed away a tear
ion. Her tear was respons

f Rabbi Yishmael, Ex. 22: The
severe physical pain are b

verb (לא תענון) to the sing
plural form of the verb
sidered equally guilty of
e death penalty (אתכם)
the same punishment as
obos and does not object
:17), but he is certainly
warns that we must have
sidered as culpable as
tion of watching passively

; the punishment: inui m
signified by the dual form
near trivial, if the widow w
ne actively persecutes a wid
r instances the oppression
illicting. For this reason, th
this section, indicating th
oppression is greater or lesse
es out in pain—צעק צעק

e Midrashic scholars avail
ce prevails in nature as w

ay borrows from the night an
stars borrow from the moon
amah (wisdom) borrows from

תייתון בארץ מצרים: כל-אלמנה ויתום לא
תענון: כי אם-ענה תענה אתו כי אם-צעק יצעק
אלי שמע אשמע צעקתו: וחרה אפי וחרגתי
אתכם בחרב והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתמים:
פ כי אם-כסף | תלוה את-עמי את-העני עמוד

תייתון בארץ מצרים: כל-אלמנה ויתום לא
תענון: כי אם-ענה תענה אתו כי אם-צעק יצעק
אלי שמע אשמע צעקתו: וחרה אפי וחרגתי
אתכם בחרב והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתמים:
פ כי אם-כסף | תלוה את-עמי את-העני עמוד

כאלמנות חיות, שלא יהיו עדים למיתת בעליהן ותהיינה
אסורות להנשא, והבנים יהיו יתומים שלא ייחוס בהם דין לירד
לנכסי אביהם, לפי שאין יודעים אם מתו אם נשפו: (ויקרא
בסוף תלוה את עמי. רבי ישמעאל אומר, כל אם ואם שנתורה
רשות חוץ משלשה, זה אחד מהן: את עמי. עמי ונכרי עמי
קודם, עמי ועשיר עמי קודם, עמי עירך ועמי עיר אחרת עמי
עירך קודמין. וזה משמעו, אם כסף תלוה, את עמי תלוה ולא
לגוי, ולאזהר מעמי רח העני, ולאזהר עני לאחורו שעמך. (דבר
אחר, את עמי, שלם תנהוג בו מנהג ציון צהלואה, שהוא
עמי: את העני עמי. הוי מסתכל בצעמך כאלו אתה עני):

(כ) כל אלמנה ויתום לא תענון. הוא הדין לכל אדם אלא
שדבר הכתוב צהוה, לפי שהם משושי כח ודבר מלא לענותם:
(כ) אם ענה תענה אותו. הרי זה מוקרא קלר, גזס ולא פירש
ענשו (והא דכתיב והיו נשיכם וגו') וזה אם צעוק יצעק, אבל
צאס לא יצעק לא פירש וק"ל). כמו לכן כל הרג קין
(בראשית 7, טו) גזס ולא פירש ענשו, אף כאלן 'אם ענה תענה
אחור' לשון גזס, כלומר סופך ליעול את שלך, למה 'כי אם
צעק יצעק אל' וגו': (ויקרא) והיו נשיכם אלמנות. ממשמע
שנאמר והרגתי אחכס איני יודע שנשיכם אלמנות ובניכם
יתומים, אלא הרי זו קללה אחרת, שיהיו הנשים צרות

...אתו... וחרגתי אתכם בחרב - If you oppress...I will slay you with the sword. What
type of an oppression does the Bible prohibit? Murder, mutilation, causing of severe pain, destructi-
on of property? Not only these, but lesser evils as well. Whatever affects the peace of mind of the
widow or the orphan is considered oppression. A word, a gesture, a facial expression by which the
widow or the orphan feels hurt; in short, whatever causes an accelerated heartbeat—that comes
under oppression.

The following is recorded in Tractate Semachos 8:4: When Rabbi Shimon b. Gamliel and Rabbi
Yishmael appeared [before the Romans], and were condemned to death, Rabbi Shimon wept, and Rabbi
Yishmael said: "Sir, you are but two steps from the bosom of the righteous, and yet you weep?" He an-
swered: "I weep because we are being executed as if we were murderers..." To which [R. Ishmael] answered;
Perhaps you were at the table or asleep, and a woman came to inquire about her ritual purity, and the
pendant told her: 'He is asleep'; for the Torah said: 'If you torment them [the widow and orphan],' and
I continued: 'Then I shall kill you by the sword.'"

What was wrong with Rabbi Shimon's conduct? He had come home exhausted after a full
day's work, and lay down for a short rest. It had been a busy day; the entire load of communal
responsibilities pressed heavily on his frail shoulders. Cruel Rome continued its ruthless policy of
religious persecution and economic ruin of the people. Rabbi Shimon b. Gamliel had to perform
an almost impossible task—to negotiate with, as well as defy, the conquerors; to communicate with
his Jewish brethren, telling them not to despair and at the same time ready them for rebellion and
the supreme sacrifice.

While he was dozing, a woman entered with an inquiry: is she ritually pure or impure? The at-
tendant, knowing how fatigued Rabbi Shimon was, advised her to wait until he awoke; he did not

in the land of Egypt.* 21 You shall not oppress any widow or orphan. 22 If you oppress him [beware,] for if he cries out to Me, I will surely hear his cry. 23 My wrath will be kindled, and I will slay you with the sword,* and your wives will be widows and your children orphans. 24 When you lend money to My people,* to the poor person [who is] with you.

בְּאֶרְצָא דְּמִצְרַיִם: כִּי אִתְּרַבּוּ
 לֹא תַעֲנוּן: אִם עֲנָהּ דִּינִי לִי
 אִם מִקְבֵּל יִקְבֵּל קִדְמֵי כִּבְרָא אִתְּ
 נַה: וַיִּתְקַף רוּגְזוֹ וְאֶרְטִיב אֶת-
 נַפְשׁוֹ וַיִּדְוֶן לְשִׁיכוֹן אֶרְמְלוֹן וּבְנֵי
 זֶה פִּסְפָּא תוֹרָה בְּעַמִּי לְעֵנְיָהּ

wish to disturb Rabbi Shimon. How, then, did Rabbi Shimon afflict the woman?

The woman was a poor widow, and extremely sensitive. While waiting for Rabbi Shimon, a thought went through her head; had my rich neighbor come with a similar question, the attendant would have acted differently; he would have aroused Rabbi Shimon. Because of my poverty and loneliness, she thought, he didn't mind making me wait. She sighed, and brushed away a tear. Rabbi Shimon did afflict a widow, and thus violated a Biblical prohibition. Her tear was responsible for the tragic death of Rabbi Shimon.

A great oppression and a small oppression are all the same. (Mechilta of Rabbi Yishmael, Ex. 22) The degree of hurt is irrelevant; causing transient humiliation and causing severe physical pain are both subsumed under affliction. (The Community, pp. 17-18)

Ibn Ezra comments on the transition from the plural form of the verb (לֹא תַעֲנוּן) to the singular (אִם-עֲנָהּ דִּינִי) followed again by the plural (וְהִרְגֵתִי אֹתְכֶם). The use of the plural form of the verb suggests that both the oppressor as well as the passive observer will be considered equally guilty of the same transgression (תַּעֲנוּן) and each is to be punished through the same death penalty (וְהִרְגֵתִי אֹתְכֶם). There are no other instances in the Torah where the onlooker receives the same punishment as the instigator. For example, if one observes a Jew who desecrates the Shabbos and does not object, he may not have fulfilled his obligation to rebuke a fellow Jew (Lev. 19:17), but he is certainly not guilty of having transgressed the Sabbath himself. The Torah here warns that we must have no tolerance for cruelty, and that the observer who does not protest is considered as culpable as the perpetrator himself. The prohibition of לֹא תַעֲנוּן is similar to the prohibition of watching passively as a fellow Jew is being killed (Lev. 19:16).

Neither the nature nor the magnitude of the oppression mitigates the punishment: *inui miut* (less oppression) is as punishable as *inui merubah* (great oppression), signified by the dual form of the phrase עֲנָהּ תַעֲנוּן. Even though Rabbi Shimon's act of *inui* would appear trivial, if the widow was hurt through Rabbi Shimon's delay, the offense is punishable. When one actively persecutes a widow or an orphan, he inflicts a great deal of psychological harm. In other instances the oppression is much more subtle and requires a sensitivity to the hurt one may be inflicting. For this reason, the Torah uses a grammatical form involving verb repetition throughout this section, indicating that one is culpable for both forms of oppression. עֲנָהּ תַעֲנוּן—whether the oppression is greater or lesser—שָׁמַע אֲשַׁמַּע—God listens in both cases to the widow or orphan who cries out in pain—וְצַעַק יִצַּעַק—the reaction to either situation. (Moriah, 1972)

אִם-כִּסְפָּךְ תִּלְוֶה אֶת-עַמִּי - When you lend money to My people. The Midrashic scholars availed themselves of a strange homily to express the idea that interdependence prevails in nature as well as in the human community. The Midrash says:

Come and see how all of God's creations borrow from one another. The day borrows from the night and the night borrows from the day...The moon borrows from the stars and the stars borrow from the moon. The light borrows from the sun and the sun borrows from the light...Chochmah (wisdom) borrows from

הֵיו עֵדִים לְמִיתַת צַעֲלֵהֶן וְחַסְדֵיהֶן
 יֵהִיו יְתוּמִים שְׁלֵל יִמְחוּס מִת דִּין לִירֵד
 יוֹדְעִים אִם מִמו אִם נִשְׁנו: אִם
 יִישַׁמְעֵאל אֹמֵר, כֹּל אִם וְאִם שְׂבִיחָה
 אֶחָד מֵהֶן: אֵת עַמִּי וּפְנֵי וּנְכַרֵי עַמִּי
 וְאֵת, עַמִּי עִירָךְ וְעַמִּי עִיר אַחֶרֶת עִיר
 עַל, אִם כִּסֵּף תִּלוּהָ, אִם עַמִּי תִלוּהָ וְלֹא
 הַעֲמִי, וְלֹאחֶה עַמִּי לְאוֹתוֹ שְׁעֵמֶךְ. (דְּבָרִי
 זְנוּהוּ בִּזְיוֹן צַעֲלוּהָ, שְׂבִיחָה
 הֵיו מִסְתַּכֵּל בְּעַמֶּךָ כִּיִּלְוֶה אֶתְּהָ עַמִּי

אהו...וְהִרְגֵתִי אֹתְכֶם בְּיָרֵב
 of an oppression does the loss of property? Not only these, but the widow or the orphan is considered hurt if the widow or the orphan feels hurt under oppression.

The following is recorded in the Mechilta: Rabbi Yishmael appeared [before the Roman Emperor] and said: "Sir, you are but too cruel to me." He answered: "I weep because we are being persecuted." He said: "Perhaps you were at the table or the banquet?" He said: "The attendant told her: 'He is asleep'." He said: "Then I shall kill you by the sword."

What was wrong with Rabbi Shimon's work, and lay down for a long time. The responsibilities pressed heavily on him. Religious persecution and economic hardship were an almost impossible task—to help the Jewish brethren, telling them to do what was the supreme sacrifice.

While he was dozing, a woman came and stood by the attendant, knowing how fatigued he